

УДК: 811.161.2'373.7: 39

Ганна Онуфрійчук,

orcid.org/0000-0002-7589-4411

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та культури
Національного авіаційного університету
(Київ, Україна), anya.onufriichuk@ukr.net

Світлана Литвинська,

ORSID: 0000-0002-5761-5124

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови та культури
Національного авіаційного університету
(Київ, Україна), zlsv@ukr.net

АСОЦІАТИВНІ ПАРАЛЕЛІ БІПОЛЯРНОЇ ПАРИ «ЛЮДИНА / КОМАХА» В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОФРАЗЕОЛОГІЇ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення лінгвокультурного потенціалу українських етнофразеологізмів, що репрезентують зв'язок мови і етнокультури народу. На матеріалі української етнофразеології досліджено тенденції розвитку фразеологічних одиниць на позначення асоціативної паралелі біполярної пари «людина / комаха». Етнофразеологізми на позначення світу комах є виявом образного мислення українців. Асоціативні паралелі створюються на особистому суб'єктивному досвіді індивідуума, що збігається з етнокультурними традиціями народу, до якого належить мовець. Через призму анімістичного світогляду народу комплексно проаналізовано специфіку відображення асоціативних паралелей між людиною та комахою в поширених етнофразеологізмах, особливу увагу приділено вивченню буковинських етнофразеологічних одиниць. У біполярній

парі *людина / комах* виокремлено й досліджено асоціативні паралелі: *людина ↔ бджола*, *людина ↔ комар*, *людина ↔ мураха (мурашка)*, *людина ↔ саранча (сарана)*. Притаманні комахам риси метафорично переосмислено у прислів'ях, приказках, піснях, народних віруваннях, народних прикметах і повір'ях, у художній літературі тощо. У народній символіці бджола уособлює святість, душевну чистоту, достаток; комар – мізерність, уїдливість; мурашка – працьовитість; саранча – ненажерливу й руйнівну силу. На Буковині поширено етнофразеологізми, в яких використано діалектні слова на позначення комах (*бджола – рабіуниця*, *комар – цинцарь*, *мурашка – муравель*, *мухариця*). Символічне значення образів цих комах також у деяких буковинських прислів'ях має інше тлумачення (*бджола (рабіуниця) – крадійка*).

Етнофразеологізми створені на основі метафоричного осмислення реалій та компонентів мовних одиниць, відображають етносимвольну картину світу українського народу, сприяють пізнанню його традицій, національної ідентичності й неповторності.

Ключові слова: антропоцентризм, асоціативна паралель, біполярна пара, етнофразеологізм, фразеполе.

Hanna Onufriichuk,

orcid.org/0000-0002-7589-4411

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Culture

National Aviation University

(Kyiv, Ukraine), anya.onyfriichuk@ukr.net

Svitlana Lytvynska,

orcid.org/0000-0002-5761-5124

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Ukrainian Language and Culture

National Aviation University

(Kyiv, Ukraine), zlsv@ukr.net

ASOCIATIVE PARALLELS BETWEEN THE BIPOLAR OPPOSITION «PERSON/INSECT» IN UKRAINIAN ETHNOPHRASEOLOGY

Abstract. The relevance of the research is necessitated by the need to study the linguistic and cultural potential of Ukrainian metaphorical phrases, which represent the link between the language and the ethnic culture of the people. On the basis of the material of Ukrainian ethnophrasology the tendencies of the development of phraseological units for the recognition of associative parallels of the bipolar opposition «*person / insect*» are investigated. Ethnophrasologisms to denote the world of insects are a manifestation of the figurative thinking of Ukrainians. Associative parallels are created on the personal subjective experience of the individual, which coincides with the ethnocultural traditions of the people to which the speaker belongs. Through the prism of the animistic worldview of the people, the specifics of the reflection of associative parallels between human and insect in common ethnophrasologisms are comprehensively analyzed, special attention is paid to the study of Bukovinian ethnophrasological units. In the bipolar opposition *person/ insect*, associative parallels have been identified and investigated: *person ↔ bee*, *person ↔ mosquito*, *person ↔ ant*, *person ↔ locust*. Insect traits are metaphorically reinterpreted in proverbs, sayings, songs, folk beliefs, folk signs and beliefs, fiction, and more.

In folk symbolism, the bee represents holiness, purity of soul, prosperity; mosquito – scantiness, causticity; ant – diligence; locust is a voracious and destructive force. Ethnophrasologisms are widespread in Bukovyna, in which dialect words are used to denote insects (*bee – rabiunitsa*, *mosquito – tsintsar*, *ant – muravel*, *muharitsa*). The symbolic meaning of the images of these insects also in some Bukovinian proverbs has a different interpretation (*bee (rabiunitsa) – thief*).

Ethnophrasologisms are created on the basis of metaphorical comprehension of realities and components of language units, reflect the ethno-symbolic the world picture of the Ukrainian people, promote knowledge of its traditions, national identity and uniqueness.

Keywords: anthropocentrism, associative parallels, bipolar opposition, ethnophraseologism, phrase field.

Постановка проблеми. Фразеологія, яка є невід'ємним складником кожної мови, народною скарбницею, містить багатий матеріал про звичаї, традиції, вірування, історію, ідеали, мрії та сподівання народу. У сталих сполуках цього типу відображено взаємовідносини між людьми, фізичний і психологічний стан людини, також плоди її розумової діяльності, різноманітні характеристики та влучні оцінки. Вони продукують культурну інформацію про суспільство, світ, народ та становлять великий інтерес у дослідників рідного слова. Сталі мовні сполуки є важливим об'єктом етнолінгвістики, яка відстежує тісний взаємозв'язок мови й етносу, мови та етнокультури. Фразеологічні одиниці є тим будівельним матеріалом, навколо якого формується мовна картина певного етносу. Тому уявлення про «фразеологічну картину світу» ґрунтується на постулаті В. фон Гумбольдта про те, що «людина думає, відчуває й живе тільки в мові» (Гумбольдт, 1985: 378). Цим зумовлено необхідність ґрунтовного вивчення етнофразеологізмів в українській мові.

Аналіз досліджень. В Україні вивчення фразеології в концептуальному та етнокультурному висвітленні започаткували такі науковці, як Б. Грінченко (Грінченко, 1927-1928), М. Костомаров (Костомаров, 1991), А. Кримський (Кримський, 1922), О. Потебня (Потебня, 1976), М. Сумцов (Сумцов, 1897) та ін. Сучасні етнолінгвістичні дослідження сталих мовних одиниць ґрунтуються здебільшого на широкому залученні позамовних чинників, пов'язаних з широкими культурними надбаннями народу та репрезентовані працями А. Вежбицької (Вежбицька, 1996), Є. Верещагіна (Верещагін, 1980), С. Єрмоленка (Єрмоленко, 2006), В. Жайворонка (Жайворонок, 2006), В. Костомарова (Костомаров, 1991), В. Русанівського (Русанівський, 2004) та інших. Вагомим внеском у сьогоденне вивчення фразеології є монографія О. Селіванової «Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)», у якій дослідниця подає поглиблений підхід до

інтерпретації внутрішньої форми фразеологізмів, при якому враховується не лише значення та структура вільного словосполучення як бази фразетворення, але й асоціативно-образний потенціал поєднання мовних знаків (Степанов, 1997: 52).

Мета статті – на матеріалі української етнофразеології відстежити тенденції розвитку фразеологічних одиниць на позначення асоціативної паралелі біполярної пари «людина / комаха».

Виклад основного матеріалу.

Загальновідомо, що навколишній світ кожна людина сприймає суб'єктивно та переосмислює його передусім через мову за допомогою творчого мислення. Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ спонукає до виникнення певних асоціацій. Асоціативні зв'язки виникають на основі окремих уявлень, які з'являються в процесі переосмислення даного образу. На сьогодні не існує єдиного погляду на чинники, що спонукають до їхнього виникнення. Деякі вчені (Б. Плотников, Г. Щур) вважають, що в основі виникнення асоціацій покладено об'єктивний та соціальний досвід індивідуума, інші вказують на їхній психічний характер (В. Вундт, Ф. Галтон) або на залежність від культурно-історичних традицій народу (А. Залевська, А. Сахарний) (Давидова, 1983: 24). Проте варто, на нашу думку, говорити про комплекс умов, які спричиняють появу таких асоціацій. Так, асоціація як зв'язок між певними об'єктами або явищами ґрунтується на особистому суб'єктивному досвіді людини, що збігається з досвідом тієї культури, до якої належить мовець. Асоціації є результатом сприйняття людиною об'єктивної дійсності через призму власного життєвого досвіду, а також культурного й соціального рівня, належності до певної етнічної групи.

О. Потебня вважав асоціативність одним із основоположних чинників утворення низки уявлень: «Асоціативність полягає в тому, що різномірні сприйняття не знищують взаємно свою самостійність, а залишаючись самі собою, зливаються в одне ціле» (Потебня, 1976: 136). Спираючись на дослідження В. фон Гумбольдта, науковець відзначив, що формування й

способи вираження асоціацій мотивуються належністю індивідуума до певного етнокультурного об'єднання та до людства в цілому. Акумуляуючи досвід свого народу, мовець пропускає його через призму суб'єктивізму (Там же, с. 195). Тому й будь-який асоціативний процес має суб'єктивний характер, в основі якого лежить об'єктивна дійсність (Там же, с. 143).

Асоціації в межах асоціативно-змістового поля розподіляються за певними напрямками, утворюючи паралелі. Асоціативні паралелі – це своєрідні закономірні зв'язки, котрі виникають у процесі мислення, в результаті яких поява одного елемента в певних умовах викликає образ іншого, пов'язаного з ним. Тобто це зв'язки між окремими явищами, фактами чи предметами, котрі відображені у свідомості та закріплені у людській пам'яті. Формування асоціацій є складним процесом, який передбачає зв'язок між окремими думками, уявленнями, почуттями. А тому будь-яке слово, сказане, прочитане або почуте формує певний образ та призводить до певних асоціативних зв'язків. Проводячи асоціації, людина виявляє своє бачення дійсності крізь призму індивідуальної асоціативної картини світу, що формується в період її становлення в певному соціальному, культурному, ментальному та лінгвістичному просторі, що закарбовується у її підсвідомості.

Цікавою біполярною парою є асоціативна паралель *«людина / комаха»*. Світ комах у народному мовленні знайшов своє відображення в етнофразеологізмах, легендах, віруваннях, прикметах та переказах. Прикладів із комахами знаходимо не багато, «більшість із яких являють собою дрібні уламки загальноарійських космогонічних поглядів», що набули пізніше християнсько-апокрифічного забарвлення (Булашев, 1992: 394).

Серед комах виокремлюємо асоціативні паралелі *людина ↔ бджола, людина ↔ комар, людина ↔ мураха (мурашка), людина ↔ саранча (сарана)*.

Людина ↔ бджола. Бджола як комаха у народному мовленні є символом душевної чистоти – побожності й святості. Її здавна вважали «Божою пташкою», «Божою мушкою», тому знищувати її, за народними повір'ями, великий гріх. Вона освячує свій мед, що є обов'язковим атрибутом народних

обрядів, наприклад, у різдвяній куті, а також у ритуалі похорону чи поминок (додають мед у коливо). Тому й бджолярство в народі вважалося святим заняттям, пасіку – святим місцем, а пасічника – Божою людиною. У народному мовленні спостерігаємо шанобливе ставлення до комахи, тому її й називають «святою» і ніколи не кажуть, що вона «здохла», а лише – «померла» (як про людину) (Словник символів).

Бджола є також символом Великої Богині; першопочатку світу, безсмертя; чистоти душі, творчої діяльності, верховної влади; працьовитості, невтомності; у слов'ян-язичників – символ кохання; у християнській традиції – символ старанності, красномовства, святості, непорочності, порядку, бережливості (Там же).

В українських колядках бджоли – важливий елемент Світового дерева. Тобто вони вважались одними із зачинателів Всесвіту. В українській літературі бджола – символ працьовитості, достатку. Наприклад, у байці Г. Сковороди «Бджола і шершень» бджола стала символом самопожертви, вічного неспокою заради інших (Там же). За народними віруваннями оберігачами «*Божих пташок*» («*Божих мух*») вважаються святі Зосим і Сава. Тому із цією комахою пов'язано багато прикмет. Наприклад, у день Святого Зосима-Бджоляра (7 / 30 квітня) виставляли вулики на бджільнику і просили «*бджолиного бога*», аби бджола злітала до моря й принесла золоті ключі від довгожданого літа. А в день Сави (7 вересня / 10 жовтня) пасічники ховали вулики на зиму і змушували молитися дітей, бо їхня молитва «*найугодніша*» Богові: «*Дай, Боже, щоб бджілки водилися, мед носили і не вмирали*». Бджолину отруту й прополіс слов'яни широко використовували в народній медицині (Жайворонок, 2006: 31).

Ця комаха виступає символом працьовитості, тому й кажуть: «*Будь робоча як бджола*». Постійне асоціювання меду з бджолою народ переносить на добру людину, яка не мислить свого життя без праці (*добрий чоловік без роботи, що бджола без меду*). Тісні зв'язки людини та комахи спонукали до виникнення прислів'їв: *бджола на красний цвіт летить; добру людину бджола не кусає*.

У народному мовленні, зокрема на Буковині, знаходимо діалектну назву цієї комахи *рабіуниця*, що позначає бджолу-крадійку, наприклад: *У вулик залитіла рабіуниця і покрала мед* (Гуйванюк, 2005: 448).

Спостерігаючи за поведінкою цієї комахи, визначають погоду, пор.: *ранній виліт бджіл – гарна буде весна; бджоли сидять на стінках вулика – буде велика спека* (Пазяк, 1989: 384); *як рік сухий – купуй бджілку, а коли мокрий – корівку* (Збірка українських приказок та прислів'їв, 2002: 45).

Людина ↔ комар. Життя людини відбувається у тісному зв'язку з навколишнім світом, де її оточують не лише позитивні тварини, комахи, але й ті, які створюють певні проблеми для неї. До таких комах відносимо комарів, яких за народним повір'ям вважають витвором диявола, а тому кажуть: *«Чорт дав комарі, а Бог – огонь»* (Жайворонок, 2006: 303).

Образне народне мовлення породило стійке фразеологічне словосполучення *задушити комара*, на позначення вгамувати голод, поївши. Комар символізує мізерність (*з комара роблять слона; ніхто не чув як комар чхнув*), слабкість (*він і за комара сили не має*), уїдливість (*комар і цареві на носі грає; комар як ворон: де сяде, там і клює*). Відомою є також народна пісня про комарика. Так, Є. Онацький стверджує, що пісню цю складено як сатиру на козака Олексу Розума, який одружився з російською царицею Єлизаветою і став Розумовським, що спричинило до відновлення українського гетьманства в особі його брата Кирила. Але цариця померла, і на її місце прийшла Катерина II, – *«Де взялася шура-буря, вона ж того комарика з дуба здула»* (Там же).

Спостерігаючи за поведінкою комахи, визначають погоду: *комарі та мошки стовпом – на гарну погоду; комарі активні – перед дощем* (Пазяк, 1989: 384). Також в етнофразеологізмах відображено природні особливості цієї комахи *у день душка, а вночі кусають комарі; в день від спеки ховається, а ввечері – від комарів; жать у день душно, а вночі кусаються комарі; хоч мороз і припікає, зате комарів немає* (Пазяк, 1989: 68, 75, 102; Збірка українських приказок та прислів'їв, 2002: 218); *кусають комарі – то до пори; і комар кусають тільки до пори* (Пазяк, 1989: 228).

У народному мовленні знаходимо діалектні назви цієї комахи, наприклад, на Буковині комара називають *цинцарь*: *Бере панчохі, бо ввечір цинцарі дужи кусають* (Гуйванюк, 2005: 625).

Народне вірування багате й на прикмети щодо комахи: *багато комарів – урожай на ягоди, а мошки – на гриби; багато комарів – багато ягід, багато мошки – багато грибів* (Пазяк, 1989: 384). А вислів *коли з'являються комарі, пора сіяти жито* (Там же) – підкреслює особливості природного циклу.

Людина ↔ мураха (мурашка). Мурашка виступає в народному віруванні символом працьовитості. Вона вважається нешкідливою, через це її гріх убивати. Розрізняють мурашок червоних і чорних. Перші зуться «дівчачими» й кусають нібито тільки дівчат; а інші «хлоп'ячими» й кусають нібито тільки хлопців. Якщо зруйнувати мурашник, то буде сильний вітер. А на тому місці, де був мурашник, не можна зводити оселі, бо хвороба і смертність буде, водночас сараї і скотарні можна будувати, тоді буде прибуток скотини. Коли побачиш уперше навесні мурашок, добре набрати їх у пригорщу й потерти себе по обличчю, тоді не потрапиш з волами у шкоду. Діти, побачивши мурашник, устромляють у нього палички, змочені слиною, примовляючи: «*Комашка, комашка! На тобі медку, а мені дай сирівчику (квасу)*». Вийнята з мурашника паличка береться мурашиною кислотою, яку діти облизують. Також якщо мурашки роблять великі мурашники, то взимку треба чекати сильних морозів. Цих комах активно селяни використовують у народній медицині, наприклад, варять мурашок в окропі, потім цим відваром паряться від ломоти, а також парять волам хворі шиї (Булашев, 1992: 398-399).

За народними прикметами, якщо *мурашки поспішають у гнізда, ховаються – на дощ, грозу, вітер; великі мурашники восени – на холодну зиму* (Пазяк, 1989: 384). А поява в хаті чорних мурашок, за повір'ям, – до смерті, коричневих – на щастя.

У народному мовленні подибуємо діалектні назви цієї комахи, наприклад, на Буковині мурашу (мурашку) називають *муравель, мухарица*: *Я вже білши ни*

буду класти торбину с хлібом на межу, бо полізут мухариці (Гуйванюк, 2005: 300, 301).

Людина ↔ саранча (сарана). Сарана (саранча) здавна вважалася «карою Божою», бо нальоти сарани не раз знищували посіви (Жайворонок, 2006: 522). У народних віруваннях є легенда, що ніби у сарани на крилах є напис, щоразу новий, про те, за які саме гріхи людські цього разу послано Господом сарану. Як кара Божа, сарана жодними засобами не може бути винищена; навпаки, чим більше вбивати її і гнати, тим більше завдасть вона шкоди. А звільнитися від сарани можна тільки молитвою (Булашев, 1992: 400).

Асоціативні зв'язки комахи та людини спричинили до появи приповідки у народному мовленні: *«То – чиста сарана, що одним кінцем їсть, а другим сидить»* або ще: *«Сидить як куря, а дивиться як сарана»* (тобто сидить тихо, а поглядає захланно) (Жайворонок, 2006: 522). У мовленні буковинців надibuємо на прокляття з символікою цієї комахи, наприклад, *«Агі на тебе, сарано нечиста!»*

Разом з тим цей образ уособлює руйнівну, ненажерливу силу, що засвідчено в художніх текстах, наприклад: *«Ігуменя, два попи, два дяки, сімсот монашок – ціла сарана сидить на селянській шиї, оббирає та обкрадає наші кишені»*, *«Оце приходитьсья ховатись од проклятої сарани з святим хлібом! – задріботав Порох»* або *«Зі всіх боків, наче сарана, сунули [фашисти]»* (СУМ, Т.9, 1978: 58). Образ комахи спричинив до утворення найменування *піша сарана; перелітна сарана*.

Часто у мовленні використовується лексема *саранча* на позначення великої кількості людей як уособлення зажерливої та руйнівної сили, пор.: *«То [пани Польські] була здавна, ще за гетьманщини, голодна ненажерлива сарана, котра налетіла з Польщі на вільні степи розкішної України... Жерти, троццити – одна в неї здавна думка...»* (Панас Мирний) (Там же).

Висновки.

Вагомою часткою національної культури, що так чи інакше відбиває етнокультурні уявлення, переживання, світосприйняття є фразеологічні одиниці

народного мовлення. За їх допомогою формується образ реального чи уявного світу, яким його бачить носій. Спостереження над фразеологічними одиницями, породженими народним мовленням, спонукає дослідників до пізнання власне мовних процесів, а також дає змогу розкрити сталі мовні одиниці, зміст яких з плином часу стерся.

Тісний контакт людини з навколишнім середовищем, з тваринами, птахами, комахами тощо спонукає до проведення асоціативних паралелей та з'ясування їх ролі у житті. У біполярній парі *людина / комаха* виокремлюємо асоціативні паралелі: *людина ↔ бджола*, *людина ↔ комар*, *людина ↔ мураха (мурашка)*, *людина ↔ саранча (сарана)* тощо.

Отже, творення етнофразеологізмів здебільшого відбувається на основі метафоричного осмислення реалій та компонентів мовних одиниць, що сприяє створенню образної картини світу, виступає своєрідним ключем до пізнання минулого та сьогодення нації, її культури, духовності, менталітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Київ, 1992. 414 с.
2. Вежбицькая А. Язык. Культура. Познание. Москва: Русские словари, 1996. 416 с.
3. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческая теория слова. Москва: Русский язык, 1980. 320 с.
4. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры. Москва: Прогресс, 1985. 440 с.
5. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 384 с.
6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
7. Збірка українських приказок та прислів'їв: Репринтне відтворення вид. 1929 р. Київ: Техніка, 2002. 224 с.

8. Костомаров М. І. Две русские народности. Київ – Харків: Майдан, 1991. 72 с.
9. Мифологическая энциклопедия. Животные в мифологии. URL: <http://myfhology.narod.ru/myth-animals/animals.html> (дата звернення – 22.01.2020).
10. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українщини XI-XVIII ст. / за ред. О. О. Шахматов, А. Ю. Кримський. Київ: Друкар, 1922. 182 с.
11. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови. Київ, 2001. 448 с.
12. Потебня А. А. Эстетика и поэтика. Москва: Искусство, 1976. 614 с.
13. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / упоряд. М. М. Пазяк. Київ, 1989. 480 с.
14. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова. Москва: Педагогика, 1983. С. 24 – 26.
15. Русанівський В. М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі. *Мовознавство*, 2004. № 4. С. 3–7.
16. Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
17. Словник символів культури України. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>.
18. Словник української мови: в 11 тт. / АНУРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
19. Словарь української мови: у 3 тт. / упоряд. Б. Грінченко. Київ: Горно, 1927–1928.
20. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко. Київ, 2003. 1104 с.
21. Степанов Ю. С. Концепт. *Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования*. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1997. 838 с.
22. Сумцов Н. Ф. Современная малорусская этнография. Київ, 1897. 85 с.

REFERENCES

1. Bulashev H. O. Ukrainskyi narod u svoikh lehendakh, relihiinykh pohliadakh ta viruvanniakh [Ukrainian people in their legends, religious views and beliefs]. Kyiv, 1992. 414 p. [in Ukrainian].
2. Vezhbitskaya A. Yazyk. Kultura. Poznanie [Tongue. Culture. Cognition]. Moskva: Russkie slovari, 1996. 416 p. [in Russia].
3. Vereshchagin E. M. Kostomarov V. G. Lingvostranovedcheskaya teoriya slova [Linguistic theory of the word]. Moskva: Russkiy yazyk, 1980. 320 p. [in Russia].
4. Gumboldt fon V. Yazyk i filosofiya kultury [Language and philosophy of culture]. Moskva: Progress, 1985. 440 p. [in Russia].
5. Yermolenko S. S. Movne modeliuvannia diisnosti i znakova struktura movnykh odynyts [Linguistic modeling of reality and sign structure of language units]. Kyiv: Vydavnychi Dim Dmytra Buraho, 2006. 384 p. [in Ukrainian].
6. Zhaivoronok V. V. Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture: Dictionary-reference book]. Kyiv, 2006. 703 p. [in Ukrainian].
7. Zbirka ukrainskykh prykazok ta prysliv'iv: Repryntne vidtvorennia vyd. 1929 r. [Collection of Ukrainian proverbs and sayings: Reprint reproduction ed. 1929]. Kyiv: Tekhnika, 2002. 224 p. [in Ukrainian].
8. Kostomarov M. I. Dve russkie narodnosti [Two Russian peoples]. Kiïv – Kharkiv: Maydan, 1991. 72 p. [in Ukrainian].
9. Mifologicheskaya entsiklopediya. Zhivotnye v mifologii [Mythological encyclopedia. Animals in mythology]. URL: <http://myfhology.narod.ru/myth-animals/animals.html> (data zvernennia – 22.01.2021).
10. Narysy z istorii ukrainskoi movy ta khrestomatii z pamiatnykiv pysmenskoi staro-ukrainshchyny XI-XVIII st. [Essays on the history of the Ukrainian language and a textbook from the monuments of the written Old Ukrainian of the XI-XVIII centuries] / ed. O. O. Shakhmatov, A. Yu. Krymskyi Kyiv: Drukar, 1922. 182 p. [in Ukrainian].

11. Poliuha L. M. Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy [Dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. Kyiv, 2001. 448 p. [in Ukrainian].
12. Potebnya A. A. Estetika i poetika [Aesthetics and poetics]. Moskva: Isskustvo, 1976. 614 p. [in Russia].
13. Paziak M. M. Pryslivia ta prykazky: Pryroda. Hospodarska diialnist liudyny [Proverbs and sayings: Nature. Human economic activity]. Kyiv, 1989. 480 p. [in Ukrainian].
14. Psikhologicheskyy slovar [Psychological Dictionary] / ed. V. V. Davydova. Moskva: Pedagogika, 1983. pp. 24-26 [in Russia].
15. Rusanivskyy V. M. Movna kartyna svitu v etnokulturnii paradyhmi [Linguistic picture of the world in the ethnocultural paradigm]. *Movoznavstvo*, 2004. № 4. pp. 3-7 [in Ukrainian].
16. Slovnyk bukovynskykh hovirok [Dictionary of Bukovinian dialects] / ed. N. V. Huivaniuk. Chernivtsi: Ruta, 2005. 688 p. [in Ukrainian].
17. Slovnyk symboliv kultury Ukrainy [Dictionary of symbols of Ukrainian culture]. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>. (data zvernennia – 20.01.2021).
18. Slovnyk ukrainskoi movy u 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language in 11 t.]. Kiev: Naukova dumka, 1970 – 1980 [in Ukrainian].
19. Slovar ukrainskoi movy: u 3 tt. [Dictionary of the Ukrainian language: in 3 vols.] / eds. Hrinchenko B. Kyiv: Horno [in Ukrainian].
20. Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy [Dictionary of phraseology of the Ukrainian language] / eds. V. M. Bilonozhenko. Kyiv, 2003. 1104 p. [in Ukrainian].
21. Stepanov Yu. S. Kontsept [Concept]. *Konstanty: Slovar russkoy kultury. Opyt issledovaniya*. Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kultury», 1997. 838 p. [in Russia].
22. Sumtsov N. F. Sovremennaya malorususkaya etnografiya [Modern Little Russian ethnography]. Kyiv, 1897. 85 p. [in Ukrainian].